

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: Kitap İncelemesi
Kabul Tarihi: 1 Aralık 2022

Gönderim Tarihi: 10 Ekim 2022
Yayımlanma Tarihi: 30 Aralık 2022

Atıf Künyesi: Kaya, K. K. (2022). Tolgahan Karaimamoğlu, (2022) Kara Ölüm: Ortaçağ Dünyasını Yok Olmanın Eşiğine Getiren Veba. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 443-447.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1186907>

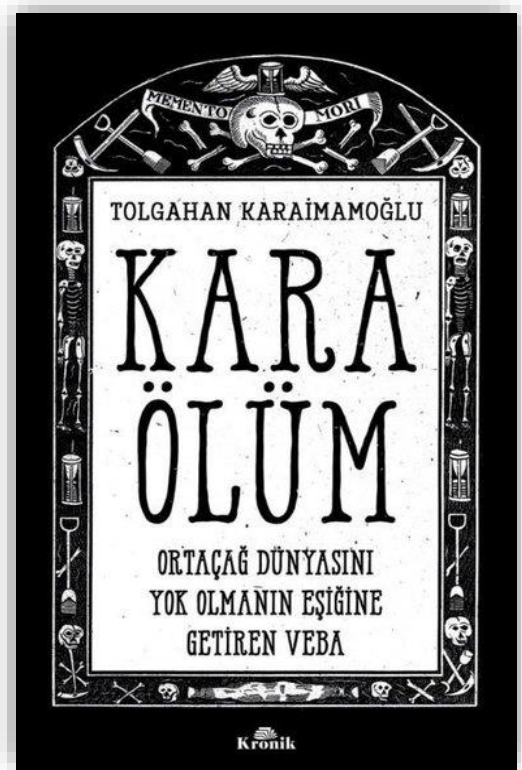
TOLGAHAN KARAIMAMOĞLU, (2022) KARA ÖLÜM: ORTAÇAĞ DÜNYASINI YOK OLMANIN EŞİĞİNE GETİREN VEBA

(İstanbul: Kronik Kitap, 312 s., ISBN: 978-625-8431-68-1)

Kerim Köksal KAYA*

Doğal afetler içinde salgın hastalıklar Ortaçağ'da önlenmesi çok zor ve tahribi son derece yüksek olması nedeniyle ayrı bir yere sahiptir. Bununla ilgili Türkiye'de birtakım çalışmalar mevcuttur. Ancak bunlar daha çok Türk tarihini doğrudan etkileyen salgınlarla ilgilidir. Örneğin İlyas Gökhan'ın *Felaketler Çağı Ortadoğu'da Kıtık, Kara Veba ve Salgın Hastalıklar (1200-1405)* ve Esra Atmaca'nın *Kara Veba Memlûkler'de Salgın ve Toplum* adlı çalışmaları Memlûkler çerçevesinden ele alınmıştır. Tolgahan Karaimamoğlu'nun *Kara Ölüm Ortaçağ Dünyasını Yok Olmanın Eşiğine Getiren Veba* adlı çalışması 1347-1352 yılları arasında neredeyse o dönemin tüm dünyasını etkileyen büyük salgını Büyük Britanya adası temel alınarak yapılmış; bu bakımdan Türkiye'de yapılan diğer çalışmalardan farklı bir yeri işgal etmiştir. Nitekim eser salgının ortaya çıkışı, Avrupa'ya ulaşması ve Büyük Britanya üzerindeki etkileri etrafında şekillenmiştir.

Yazar Ortaçağ'ın sonlarında ve sonrasında vuku bulan değişimleri ve gelişmeleri salgın penceresinden ele almış; esere konu olan salgının bu konuda bulunduğu yeri ve etkisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan eser farklı bakış açıları sunmaktadır. Eser bir akademik çalışma olmasına rağmen yazarın dili akıcı ve anlaşılır durumdadır.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: kerimkoksalkaya@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2484-9933>.

Eser giriş dâhil 21 kısa bölümden müteşekkildir. Bundan başka 312 sayfalık eserde önsöz, sonuç, kaynakça ve dizin kısımları görmek mümkündür. Eserin girişinde veba kavramı, sosyolojik açıdan vebaya bakış açıları (örneğin doktorların ve ulemanın bakış açısı kısaca mukayese edilmiş) ve meşhur vebalar hakkında bilgiler verilmiş; çalışmanın kuramsal çerçevesi, önemi, amacı açıklanmıştır.

1. Bölüm olan *İnsanlık Tarihinin Büyük Biyolojik Felaketlerinden Biri: Vebaya İsim Verme Süreci* adlı bölümde doğu ve batı dünyasında veba için kullanılan adlar ve nitelermeler üzerinde durulmuştur. Nitekim bölümde Kara Ölüm (Black Death) tabirinin romantikleştirilerek filmlerde, popüler kitaplarda kullanılan şeklinden çok ötesinde manayı haiz olduğu dikkat çekmektedir. Buna göre Kara Ölüm tabiri veba kurbanlarının son saatlerinde vücutlarında oluşan kararmalar ve şişliklere bağlı olarak zuhur etmiştir.

Ortaçağ Dünyasının Ortasına Düşen Bir Atom Bombası: Bilimsel Çalışmaların Başlaması adlı 2. Bölümde 19. ve 20. Yüzyıllarda veba üzerine yapılan ilk çalışmalardan bahsedilmektedir. 19. Yüzyılın ortalarında Çin’de meydana gelen veba salgını neticesinde küresel anlamda işbirliği sağlanmıştır. Ancak vebanın ifşası hususunda asıl dönüm noktasını 1894 yılında Hong Kong’a gönderilen Japon Shibasaburo Kitasato ve Fransız Alexandre Yersin adlı bilim adamlarının araştırmaları oluşturmuştur. Zira bu bilim adamları vebanın sıçan gibi kemirgen hayvanlardan yayılan bir bakteriden ortaya çıktığını tespit etmişlerdir.

3. Bölüm *Ekolojik Bozulma: Çin’den Avrupa’ya Uzanan Veba Rotası* adını taşımakta olup burada Dünya’yı kasıp kavuracak olan kara ölümün ortaya çıkışını hazırlayan nedenler (kuraklıklar, depremler, seller vb.) kısaca ele alınmış ve kara ölümün çıkış noktası hakkındaki tartışmalar nakledilmiştir.

Tarihte Yapılan İlk Biyolojik Savaş: Kara Ölüm’ün Avrupa’ya Sıçraması adlı 4. Bölümde vebanın doğudan batıya doğru yayılımı ele alınmış ve bu esnada Anadolu’daki Türkler ile Bizans’ın vaziyetine değinilmiştir. Burada özellikle dikkat çeken hususlardan bir tanesi yazarın Kıpçak beyi olarak kaydettiği Altınorda hanı Canibeg Han’ın Kefe kuşatmasının vebanın yayılmasında ve dünya savaş literatüründe dönüm noktası teşkil eden olaylara neden olmasıdır. Buna göre Canibeg Han bir yıldır sürdürdüğü Kefe kuşatması esnasında Kara Ölüm’ün kendi ordusu içinde yayılması üzerine vebadan ölen askerlerinin cesetlerini mancınıklarla düşman üzerine atırmıştır. Bu durum Kefe’de bulunan Cenevizlilere vebanın bulaşmasına neden olmuştur. Nitekim Batı dünyasına daima giden Cenevizli tüccarlar da bu vebayı Avrupa’ya taşımıştır. Bundan başka Canibeg Han’ın bu savaş uygulaması ilk biyolojik savaş uygulaması olarak kabul görmüştür. Ancak burada bir hususu belirtmekte fayda vardır. Her ne kadar Canibeg Han’ın bu uygulaması bir savaş dehasının ürünü ve savaşın gereği olsa da yazarın bunu eserinde Kıpçak beyi olarak belirtmesi tenkidi haiz bir durumdur. Kıpçaklar bilindiği üzere Batı Göktürklerle bağlı bir Türk topluluğudur. Canibeg Han ise Altınorda Devleti’nin hanıdır. Yani Moğol kökenlidir. Yazarın, Moğol hanı Canibeg’i Kıpçak beyi olarak nitelmesi kanaatimizce doğru bir tercih olmamıştır. Sonuçta Altınorda hanı Canibeg’in ilk biyolojik savaş uygulaması Kıpçak beyinin değil; bir Moğol hanının fikri olarak ifade edilmeliydi. Bununla birlikte yazarın bir art niyetinin olmadığını ve Canibeg Han’ı Deşt-i Kıpçak’ta hâkim olmasına binaen Kıpçak beyi olarak belirttiğini eserin bir önceki bölümüne bakınca anlamak mümkündür.

Kara Günler Başlıyor: Kara Ölüm’ün Kıta Avrupa’sındaki İlerleyişi adlı 5. Bölümde Kara Ölüm’ün başta İtalya ve Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerinde sosyal hayat, ekonomi ve din gibi alanlarda yarattığı etki ile ölüm oranları verilmiştir. Bu bölümde hastalığın özellikle güneyden (İtalya kıyılarından) Avrupa’nın kuzeyine doğru seyri dikkat çekmektedir.

6. Bölüm olan *Kara Ölüm’den Önce Büyük Britanya Nüfusu*’nda ise o dönemde İngiltere, Galler ve İskoçya’nın Kara Ölüm’den önceki nüfusu irdelenmiş ve bu nüfusun toplam 6 milyon olduğu belirtilmiştir.

Veba Adası: Kara Ölüm Büyük Britanya’da adlı 7. Bölümde adaya veba salgınının girdiği zaman ve yer hakkındaki kayıtlar ele alınmıştır. Nitekim yazar, Melcombe bölgesinden haziran, temmuz, ağustos veya eylül aylarından birinde vebanın Britanya adasına girdiğini ifade etmiştir.

İngiltere’de Veba Sessizliği Kara Ölüm’ün İngiliz Şehirlerine Dağılması adlı 8. Bölümde salgının İngiltere şehirlerine dağılması eğitim, din ve sosyal hayat bağlamında bilgiler de verilerek aktarılmıştır. Salgının eğitim hayatı üzerindeki etkileri Oxford ve Cambridge gibi günümüzde de popülerliğini muhafaza eden kurumlarla ilgili örneklerle ele alınmıştır. Din hayatı üzerindeki etkisi kiliselere tayin edilen din adamı

sayılarındaki ve kilisenin otoritesiyle ilgili değişiklikler bağlamında ele alınmıştır. Sosyal hayat üzerindeki etkiler ise loncalar bağlamında kısaca ele alınmıştır.

Eserin üzerinde en fazla durulmuş bölümlerinden biri olan *İssızlaşan Şehir: Londra* adlı 9. Bölümde Kara Ölüm'ün Londra'da yayılma süreci; bu durum karşısında Londra'da alınan ilk önlemler ve ölüm oranları ele alınmıştır. Şehirde veba yayılırken alınan önlemler bağlamında halk sağlığı çalışmaları, insan ve hayvanlardan kaynaklanan kirliliği ve şehre dışarıdan girişleri önleme faaliyetleri yürütülmüştür. Yani hijyen kurallarına dikkat edilmiş ve sınırlı bir karantina uygulanmıştır ki pratik bir şekilde uygulanabilen bu tedbirlerin aradan yüzyıllar geçmesine rağmen önemini koruması dikkat çekmektedir. Ölüm oranları ise iki şekilde tasnif edilerek ele alınmıştır. İlk tasnifte kadın ve erkek nüfusun ölüm oranları genç, orta ve yaşlı şeklinde aktarılmıştır. İkinci tasnif belli başlı sınıflar arasındaki ölüm oranlarına göre yapılmıştır. Buna göre yazar, Londra'nın idarecileri, din adamları ve zengin kesimin ölüm oranlarını ele almış; hastalığın şehirde yarattığı iktisadî ve sosyal etkileri değerlendirmiştir.

Fakir Hastalığı: Kara Ölüm Galler ve İskoçya'da adlı 10. Bölümde vebanın mezkûr bölgelere ulaşması ele alınmıştır. Galler'e İngiltere'den deniz yoluyla girdiği düşünülen hastalık İskoçya'ya daha ilginç bir yolla girmiştir; tıpkı Kıpçak Beyi Canibeg Han'ın Kefe Kuşatmasında olduğu gibi savaş yoluyla bulamıştır. Ancak burada farklı olarak Canibeg Han bilinçli olarak salgını bir silah olarak kullanmış, İskoçlar ise İngiltere'de vuku bulan salgından istifadeyle bir baskın gerçekleştirmişler ve bunun neticesinde hastalığın kendilerine geçmesine neden olmuşlardır. Galler'de ise salgının yayılmasında adanın en uzun nehri olan Severn'in etkisi büyüktür. Bölümde ayrıca Kara Ölüm'ün Galler ekonomisine vurduğu darbeden, kiliseye olan etkilerinden de bahsedilmiştir.

11. Bölüm olan *Tarihin En Büyük Nüfus Kayıplarından Biri: Kara Ölüm Tahribatı* adlı bölümde İngiltere, Galler ve İskoçya'da Kara Ölüm'den sonra meydana gelen iktisadî ve demografik değişiklikler ele alınmış; daha önceki durum ile Kara Ölüm'den sonraki oluşan durum mukayese edilmiştir. Kara Ölüm'ün diğer salgınlara göre önemli farklarından biri kır ve kent yerleşmelerinde yaklaşık oranlarda etkide bulunmasıdır. Zira daha önceki ve sonraki salgınlar oransal olarak çoğunlukla kentli nüfusu etkilemiştir. Bütün bu etkileri yazarın ayrıca tablolar hâlinde aktarmış olması konunun daha kolay anlaşılmasını sağlamaktadır. Dönemin vergi ve manor kayıtlarından istifadeyle oluşturulan tablolardan vergi mükelleflerinin sayısı, salgınla değişen nüfusun yüzdeleri oranları, büyüme trendleri, bölgelere, yaş ve cinsiyetlere göre ölüm oranları gibi bilgileri öğrenmek mümkündür. Buna bağlı olarak salgından sonra nüfusun toparlanmasının epey zaman aldığı görülmektedir. Ekonomik olarak değer kayıplarına ve nüfustaki değişimlere önlem olarak krallığın aldığı bazı önlemler; buna rağmen İskoçya'da ve Galler'de zuhur eden birtakım sorunlar ele alınan diğer konulardır. Bölümün dikkate değer taraflarından biri ele alınan bütün konuların somut örneklerle desteklenmesidir.

Veba Ekonomisi: İngiltere'de Değişen Fiyat Hareketleri adlı 12. Bölümde Kara Ölüm'ün Büyük Britanya ekonomisine olan etkileri ele alınmış ve bölümün başında bu etkiler hakkındaki tartışmalar ele alınmıştır. Salgın nedeniyle azalan nüfus kiraların, temel gıda maddelerine duyulan talebin, ekilen arazilere duyulan ihtiyacın düşmesine neden olmuş; çalışma ücretleri ve hayatta kalanların elde ettiği yiyecek artmıştır. Nitekim tüketim düzenindeki değişiklikler malların fiyatını farklı şekillerde etkilemiştir. Tahıl fiyatlarında genel bir artış görünürken, hayvanların ve hayvansal ürünlerin fiyatlarında bir düşüş görmek mümkün olmuştur. Yazar bundan daha fazla veriyi istatistiksel olarak aktarmıştır.

Kara Ölüm'ün Kazananları: İngiltere'de Çalışan Kesimin Refah Seviyesinin Artması adlı 13. Bölümde Kara Ölüm öncesinde ve sonrasında belli başlı meslek dallarında çalışan insanların kazandığı ücretlerin değişim düzeyleri ele alınmıştır. Nitekim yazar, ücretlerin salgın öncesine göre arttığıdır. Öyle ki bazı meslek gruplarında ücret artışları eskiye kıyasla 5 kat artmıştır. Artan bu ücretler bir daha salgın öncesindeki durumuna düşmemiştir.

Eserdeki başka bir bölüm olan *Kara Ölüm Sonrasında Sosyal ve Ekonomik Hayatta Değişen Değerler* eserin 14. Bölümünü teşkil etmekte ve Kara Ölüm'ün Büyük Britanya adası bağlamında sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki radikal değişiklikleri ele almaktadır. Talebin ve üretimin düşmüş olmasından dolayı marketlerin durgunlaşması ekonomiyi daraltmıştır. Yazar Kara Ölüm'den sonra sosyal hayatta kazananları ve kaybedenleri ve değişen dengeleri örnekleriyle değerlendirmiş ve toplumsal değişiklikler

konusunda dikkat çekici bilgiler vermiştir. Lordlar karşısında serflerin güçlenmesi, serbest kalan serflerin “yeoman” adı verilen bir sınıf oluşturduğu ve bunların yükselişi; bu değişimler neticesinde feodalitenin çöküş sürecinin başlaması bunların bazılarıdır. Ayrıca bölümde İngiltere’nin üç önemli bölgesi üzerinden ekonomik anlamdaki değişikliklere de değinilmiştir.

Kara Ölüm Sonrasında İskoçya Ekonomisi ve Yeni Koşullar adlı 15. Bölümde İskoçya ile ilgili ticarî hayat, kiralar, ücretler, fiyatlar ve diğer ekonomik ve sosyal dinamiklerin değişimi üzerinde durulmuştur. İngiltere’de salgından sonra işlerin iyi gitmemesine rağmen ilginç bir şekilde İskoçya’nın menfaatine uygun pek çok netice vuku bulmuştur.

Kara Ölüm’ün Başlattığı Kavga: Yeni Oluşturulan Kara Ölüm Yasaları adlı 16. Bölümde İngiliz kralının Kara Ölüm karşısında kriz yönetme çabası ve bundan kaynaklanan hukukî değişiklik ve yenilikler üzerinde durulmuştur. Bu hukukî değişiklikler çoğunlukla krallığın menfaatlerini korumaya yönelik görünmektedir. Nitekim köylüler yapılan değişikliklerden memnun olmamışlardır. Bölümde değinilen ve dikkat çeken başka bir husus çıkarılan kanunların uygulanıp uygulanmadığını teftiş eden komisyonların kurulmasıdır. Zira bu şekilde yüksek yetki ve otorite sahibi yerel bir yönetici zümresi ortaya çıkmıştır. Yazara göre bu durum merkezde yer alan monark ile taşradaki yerel idaresi arasında doğrudan bir iletişim oluşturmuş ve merkezî idarenin elinin güçlenmesini sağlamıştır.

17. Bölüm olan *Kara Ölüm’ün Güçlendirdiği Kesim: Köylü İsyanları* bölümünde 1381’de İngiltere’de meydana gelen isyanların nedenlerine kısaca değinilmiştir. Buna göre Kara Ölüm süreciyle birlikte başlayan yasal düzenlemeler, çalışan kesimin dizginlenmesi hususunda çabalar ve özellikle halk üzerine yüklenen vergiler ve bu vergilerin belli standartlara bağlanması isyanların başlıca nedenleridir. Bölümde daha önceki bölümlerde geçen bazı hususlar da tekrar edilmiştir.

Hepimiz Âdem ve Havva’dan Gelmedik mi? O Hâlde Eşitiz: Lollard Hareketinin Doğuşu adlı 18. Bölüm bir önceki bölümün devamı niteliğindedir. Köylülerin isyan hareketi yazara göre Lollard hareketinin dayanaklarından biridir. Lollard hareketi ezilen sınıfın haklarını krala ve kiliseye karşı korumak amacıyla Oxford Üniversitesi hocalarından John Wycliffe tarafından başlatılmıştır. Bu hareketin önemi Protestanlığa giden sürecin kapılarını aralanmasıdır.

19. Bölüm olan *Kara Ölüm’den Sonra Kadınların Değişen ve Güçlenen Hayatları* bölümü eserin dikkat çeken bölümlerinden biridir. Zira salgından sonra kadınların durumlarında yaşanan bazı değişiklikler günümüzün modern toplumlarında olduğundan farksızdır. İş alanlarında yaşanan eleman eksikliklerini kapatmanın bir yolu da kadınlar olmuş ve bundan dolayı kadınlar pek çok iş kolunda fırsatlar edinmiştir. Yazarın, Büyük Britanyalı kadınların salgından sonraki durumuyla ulaştığı başka bir sonuç evlilik ve aile rejimi hakkındadır. Buna göre salgından sonra kadınların evlenmeye yaklaşımları olumsuz şekilde yükselmiş ve nitekim evlilik oranlarında düşüşler meydana gelmiştir. Ayrıca Britanya’daki geniş aile yapısı yerini çekirdek aileye bırakmıştır.

Eserin son bölümü olan *Sıçanların ve Pirelerin Başlattığı Yeni Süreç: Kara Ölüm’den Sonra* adlı 20. Bölüm salgının etkisiyle o dönemin dünyasında yaşanan en kritik değişiklikleri belli konulara göre ele almıştır. Kara Ölüm’ün görünenden çok daha fazla etkili olduğu alanlar dikkat çekmektedir: Yiyecek ve içecek standartları değişmiş ve avam tabakasından kimselerin bile daha kaliteli bir beslenme diyetine geçtikleri görülmüştür. Gündelik hayatta kullanılan eşyaların kalitesi artmıştır. Yani genel bir refah artışı vuku bulmuştur. Bunun da en temel nedeni Kara Ölüm’le birlikte fazlaca yaşanan insan kaybı ve buna bağlı olarak emeğin ve iş gücünün değerinin artmış olmasıdır. Kara Ölüm’den sonra ayrıca Britanya adasında hijyen ve sağlık şartlarında önemli ilerlemeler olmuş ve halk sağlığı önem kazanmıştır. Mimari anlayışta da ciddi değişiklikler görülmüştür. Ancak bu değişiklikler tecrübeli ustaların hayatlarını kaybetmeleri ve yerine acemi ustaların geçmesinden dolayı mimarî alanını olumsuz etkilemiş görünmektedir. Örneğin gotik tarzda kiliseler dönemi son bulmuştur. Ayrıca edebî eserlerle sanat eserlerinde acı ve ölüm teması sıkça işlenmeye başlamıştır. Bundan başka ad koyma gelenekleri değişmiş ve bebeklere kutsal kimlikleri dikkat çeken kişilerin adları verilmeye başlamıştır. Dilde gerçekleşen değişiklikler de oldukça dikkat çekicidir. O zamana kadar saray ve çevresi Fransızca, kilise Latince ve avam İngilizceyi kullanırken salgından sonra saray ve çevresi de İngilizce kullanmaya başlamıştır.

Nitekim yazar Kara Ölüm hakkında başarılı bir çerçeve oluşturmuş ve alana önemli bir katkı yapmıştır. Bununla birlikte eserin tenkit edilecek birkaç hususundan biri neredeyse her bölümde karşılaşılan yazım yanlışlarıdır. Ancak bu durum eserin akışını bozmamakta, anlaşılmasını engellememektedir. Yine de diğer baskılarda bu hatalar giderilmelidir. Bundan başka muhtemelen dikkat çekmek için atılan bazı başlıklar gereğinden fazla uzundur.